

ŠOLTANSKI RIBARI ETNOLOŠKI POGLED NA RIBARSTVO PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

GORAN PAVEL ŠANTEK

Institut za etnologiju i folkloristiku
Ulica kralja Zvonimira 17, 10000 Zagreb
e-mail: goran@ief.hr

UDK: 639.2:39(497.5 Šolta)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 01.09.2001.
prihvaćeno: 15.09.2001.

Autor u članku analizom povijesne i etnografske građe o šoltanskome ribarstvu prve polovice 20. stoljeća otkriva njegovu neospornu pripadnost robnonovčanoj privredi. Šoltanski se ribari pri tome pokazuju heterogenom društvenom skupinom u kojoj su, vjerojatno poradi malobrojnosti, pomoću generaliziranog reciprociteta pronađeni i tragovi homogenosti. Ribarstvo se pokazuje dinamičnom gospodarskom djelatnošću a ribari, u pogledu materijalnih sredstava proizvodnje, nekonzervativnom društvenom skupinom.

Ključne riječi: ekonomska antropologija/ribarstvo/Šolta

1. UVOD

Ovaj je članak o ribarima Šolte najvećim dijelom zasnovan na podacima koje sam dobio tijekom četverodnevna terenskog istraživanja na ovome jadranskom otoku u lipnju 1998. godine.¹ Kako su brojni kulturni antropolozi (Kottak 1991:21-22) govorili o potrebi dugotrajnog, pa i višegodišnjeg etnografskog istraživanja na pojedinom lokalitetu, ovo će dosta kratko vrijeme boravka na Šolti u dijelu kolega vjerojatno izazvati skeptičnost prema dobivenim podacima, no terenski je rad bio prilagodba trenutnim financijskim mogućnostima etnografskih istraživanja u Hrvatskoj.² Iako zbog kratkoće terenskog istraživanja nisam mogao potpuno prijeći sve od suvremenih kulturnih antropologa (Bollar Wagner 1999) zahtijevane faze etnografskog "ulaženja" u lokalnu zajednicu, ipak sam uspio s kazivačima i drugim mještanima uspostaviti dosta prisnan odnos, a s nekima od njih i gotovo prijateljski. Tako se, čini se, pokazuje da istraživanja u etnografu bliskoj kulturi ne zahtijevaju toliko dugo razdoblje inkorporacije u istraživanu zajednicu, a naročito se prihvatljivim ovo čini u istraživanjima gospodarstva ili materijalne kulture. Veliku zaslugu za stvaranje mojih prisnih odnosa sa Šoltanima

¹ Istraživanje su potporom omogućile Zorica Vitez, tadašnja ravnateljica moje matične ustanove, i Aleksandra Muraj, moja institutska mentorica, koja se, uz mnoga druga etnološka područja, bavi i gospodarstvom.

² Koliko je meni poznato, a ovakvi podaci još uvijek u hrvatskoj etnologiji dobrim dijelom ulaze u područje usmenih kazivanja, rijetko je koji hrvatski etnolog na etnografskom istraživanju pojedinoga lokaliteta proveo duže vremena. Čini mi se da među najdugotrajnija istraživanja spadaju ona Olge Supek (1979), Aleksandre Muraj (1989) i Snježane Zorić (1991).

ima mjesni pjesnik i slikar Dinko Sule, koji mi je na terenu bio svojevrсни vodič i koji me je povezao s većinom kazivača, ali i koji je u mojem istraživanju i razgovorima s kazivačima tražio inspiraciju za svoja umjetnička stvaranja.

Na Šoltu sam došao nakon desetosatnog putovanja od Zagreba i ona me je odmah očarala svojom mirnoćom i pitoresknošću, a zasad je i jedini veći jadranski otok na koji sam došao brodom ne bivajući odmah suočen s urbanom arhitekturom, inače toliko tipičnim svjedokom pripadnosti našega jadranskog prostora sredozemnomu kulturnom krugu. Ovu je svoju pastoralnu sliku Šolta za mene zadržala tijekom cijeloga istraživanja jer joj većinu površine prekrivaju polja i šumarci, a malobrojno je stanovništvo (oko 1500 stanovnika) smješteno u deset mjesta (Maslinica, Donje Selo, Krušica, Srednje Selo, Grohote, Rogač, Nečujam, Gornje Selo, Stomorska, Gornja Krušica) od kojih najveće Grohote imaju oko 600 stanovnika.³

Samo sam istraživanje proveo u tri mjesta: Grohotama, Rogaču i Gornjem Selu. Razgovarao sam s desetak kazivača, no zbog teme ovoga članka spomenut ću samo kazivače s kojima je ribarstvo bilo predmet razgovora. U Grohotama sam razgovarao s Antunom Cevićem, rođenim 1931., sinom jednog od najuspješnijih šoltanskih ribara između dvaju svjetskih ratova, koji je bio toliko spreman pomoći istraživanju da me je jednom prigodom, kada se sjetio novih podataka, sam pozvao na razgovor i koji još katkad ode na ribolov udicom i panulom te iznimno gostoljubivim Antom Buktenicom, rođenim 1930., koji je od malena ribario s ocem, *malim* ribarom, a radni je vijek proveo kao zaposlenik na istraživačkom brodu splitskoga oceanografskog instituta. U Rogaču, mjestu u kojem sam boravio tijekom terenskog istraživanja, razgovarao sam s Nikolom Mateljanom, rođenim 1939., zaljubljenikom u narodnu kulturu i čovjekom koji ima najveću zbirku šoltanskih tradicijskih artefakata u kojima je i mnoštvo ribarskih, a u Gornjem mi je Selu kazivač bio Ante Zlendić, rođen 1919., svojedobno vrlo uspješan i za terenskoga istraživanja još aktivni ribar, koji se je za razgovor toliko pripremio da je napisao i bilješke kako slučajno ne bi nešto zaboravio kazati, a danas živi usamljeno kao i većina, pretežno staračkoga, šoltanskog stanovništva.

Osim vlastitih podataka s terenskog istraživanja kao građu za članak sam koristio i podatke o Šolti prikupljene u Etnološkom atlasu, koji su dostupni u Odsjeku za etnologiju pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu te raznu publiciranu građu (npr. monografiju o Šolti) i različite znanstvene radove.

³ Što je zanimljiv podatak jer nam pokazuje da se stanovništvo smanjilo za pola od 1900. godine, ali on ovdje zbog teme rada ne može biti opširnije analiziran (usp. statističke podatke u Andreis 1990:129).

2. RIBARSTVO ŠOLTE

Akvatorij je otoka Šolte oduvijek davao dobre ulove ribe, a glavna su mu lovišta smještena na južnoj i sjevernoj strani. Mala se plava riba kao glavni izvor prihoda uglavnom hvatala na južnoj strani, a popis nam svih glavnih ribarskih *pošti*⁴ na otoku daje Blagaić (1990): Livka, Vela Travna, Stračinska, Grabova, Senjska, Jorja, Brnistrova, Mala Travna, Vela Luka, Ražanj, Poganica, Šešula, Stinjiva, Duboka, Milotinja, Velika Kruščica, Mala Kruščica, Rogač, Nečujam i Gornja Kruščica. Ulovi su uglavnom bili bolji na južnoj strani otoka, na kojoj se lovilo pretežno ljeti, dok je splitski kanal na sjeveru bio mnogo sigurniji za lov zimi.

POVIJEST

Ribarstvo na Šolti ima dugu povijest jer su se već i njezini prvi naseljenici bavili ribolovom kao dopunskim zanimanjem (Blagaić 1990). Prvi pisani zapis o ribarstvu na otoku, kako navodi spomenuti autor, potječe iz 1561. godine kad zakupnik ribarnice u Splitu pokreće sudski proces protiv nekih šoltanskih ribara koji sami sole ribu, što je u to doba zbog državnoga monopola bilo kažnjivo.⁵ I idući zapis iz 1688. govori o kršenju državnih propisa koji su počinili Bračani ribolovom na Šolti, što je bilo zabranjeno kako bi se ribare spriječilo da izbjegnu plaćanje poreza.⁶ Da su i Splitski dolazili loviti na Šoltu vidimo iz zapisa nastalih 1721. i 1764., u kojima se spominje njihov lov potegačama na srdela. Podaci govore da su Šoltani u trećem desetljeću 19. st. potegačama godišnje hvatali oko 300 t srdela, te da su Bračani dolazili loviti na Šoltu sve dok potkraj 19. st. dok nije ojačalo lokalno ribarstvo. Peričić (1985, prema Blagaić 1990:168) nam govori da je nakon dolaska *Čozota* (nekada u nas čest naziv za stanovnike Venecije) u 19. st. količina ulovljene ribe na Šolti opala, te da je ulov u tom stoljeću fluktuirao od minimalnih 240.000 srdela 1845. god. do maksimalnih 5.600.000 srdela 1841. god. Po količini je ulovljene ribe Šolta tada mnogo zaostajala za drugim dalmatinskim otocima: Bračom, Hvarom i Visom, a od riba su najveći dio trošili sami Šoltani svježe ili usoljene, dok se ostatak, naročito slana riba, prodavao talijanskim trgovcima iz Puglie i Ancone. Neke podatke o količini prodane usoljene ribe imamo iz 1842. god., kad je prodano 1.785 *barila*⁷, te iz 1864., kad je prodano oko 15.000 kg. (Blagaić 1990:168).

⁴ Da bi neka uvala mogla postati poštom, morala je biti pristupačna s kopna, biti relativno vrlo duboka i imati čisto dno kako na njemu tijekom izvlačenja ne bi zapinjala mreža. Budući da je pošta na cijelom Jadranu uvriježen naziv za mjesto lovljenja ribe, u daljnjem ga tekstu više neću pisati kurzivom..

⁵ Općeniti je povijesni pregled dalmatinskog ribolova s njegovim glavnim problemima u: Županović, 1995.

⁶ Podatak o ovome kao i o svim sljedećim zapisima preuzet je iz Blagaić, 1990:168.

⁷ *Barilo* označava sud, bačvu, bure, a kolika mu je bila točna veličina, nisam uspio saznati.

Goran Pavel Šantek: Šoltanski ribari. Etnološki pogled na ribarstvo prve polovice 20. stoljeća

O razvoju ribarstva na otoku tijekom prve polovice 20. stoljeća mnogo možemo razabrati iz sljedeće tablice:

Oruđe	1911.	1939.	1959.
Potegača za malu plavu ribu	4	12	2
Plivarica za malu plavu ribu	0	2	8
Potegača za pridnenu ribu	1	4	2
Kogoli i strašine	0	6	11
Migavice	3	0	0
Šbakuni	0	2	1
Srdelare	148	65	19
Razne stajačice	101	120	152
Parangali, udice	0	8400	8000
Brodovi na motor	0	2	13
Čamci na jedra i vesla	40	76	81
Ribari	200	308	137

(preuzeto iz Blagaić 1990:167)

Kako pokazuje ova tablica, početkom 20. st. dolazi do velike promjene u tehnologiji ribolova jer se smanjuje broj potegača za malu plavu ribu, dotada glavnog oruđa, a povećava broj plivarica, učinkovitijeg, ali i zahtjevnijeg sredstva. Blagaić (1990) u istom radu govori i kako je na početku stoljeća ribolov na Šolti bio glavna gospodarska djelatnost samo stanovnika Maslinice, dok je za ostale Šoltane bio tek dopunska djelatnost, s iznimkom *velikih* ribara, od kojih su se tri nalazila u Gornjem Selu i Grohotama, dva u Donjem Selu, a jedan u Srednjem Selu.

U prvoj su polovici stoljeća zabilježeni i prvi pokušaji stvaranja ribarskih zadruga pa je tako jedna na Šolti osnovana 1930., a gospodarska joj se djelatnost sastojala u kočarenju po srednjoj Dalmaciji. Kako nije bila rentabilna, ubrzo je zatvorena. Mnogo je uspješnija bila zadruga osnovana 1946. u Maslinici, koja se razvila u jednu od najuspješnijih dalmatinskih zadruga (Blagaić 1990).

Na terenskom sam istraživanju od Antuna Cecića⁸ (IEF mgtf 3241) saznao da su na Šolti između 1935. i 1945. bila tri, četiri profesionalna ribara⁹ i pet, šest dopunskih ribara¹⁰ te da se u tadašnjem siromaštvu kapitalom smatralo imati bilo kakvu barku, dok

⁸ Kako bi se u članku iskazi kazivača mogli razlikovati naspram ostalih izvora informacija, iza kazivačevih imena neću pisati godinu terenskoga istraživanja (1998.) već inventarni broj zvučnog zapisa pohranjenog u Institutu za etnologiju i folkloristiku na koji se pozivam.

⁹ Profesionalnima (*velikima*) su smatrani oni ribari kojima je ribarstvo bila primarna gospodarska djelatnost.

¹⁰ Dopunskim (*malim*) se ribarima smatraju oni kojima je ribarstvo bilo dodatno zanimanje uz neku drugu primarnu gospodarsku djelatnost, najčešće poljoprivredu.

je posjedovati veliku mrežu (potegaču¹¹ ili plivaricu), značilo imati vrlo veliki imetak. Ovakve su velike mreže na Šolti imali samo Andrija Cecić i njegov brat, dok su ostali ribari uglavnom imali mreže stajačice. Prijelaz se sa jedra i vesla na motore prema Ceciću (ibid.) dogodio između godina 1937. i 1941., a ova je promjena za ribare bila jedna od najznačajnijih jer im je olakšan dotad najnaporniji posao: plasman ribe na tržište. Naime, kako se ulov pretežno prodavao tvornicama za preradu ribe u Milnoj, Postirama, Komiži ili Braču, ribari su nakon cjelonoćnog lova još morali i veslati nekoliko sati kako bi ulov dopremili do tvornica (do Postira im je npr. valjalo veslati četiri, pet sati), a isto je toliko trajao i povratak (Zlendić, IEF mgtf 3245; Cecić, IEF mgtf 3241).

Vrlo je uspješna u ribolovu između dvaju svjetskih ratova bila Maslinica, pa su njezini ribari radnu snagu za svojih šest, sedam mreža morali unajmljivati i drugdje na Šolti, naročito u Donjem Selu. Ivan Cecić je ribare unajmljivao u Grohotama i Srednjem Selu, a kad ih ne bi mogao naći dovoljno, unajmljivao bi ih, kao i ostali vlasnici potegača i migavica, na Čiovu (Cecić, IEF mgtf 3241).

I kazivač iz Gornjeg Sela Ante Zlendić imao je veliki obrt, a uz njega je dobio i dozvolu za posjedovanje 50 vrša za jastoge. Zbog toga je, kako kaže, nakon Drugoga svjetskog rata proglašen "kulakom" i građaninom drugoga reda, čime je bio u državnom tretmanu izjednačen sa "svima onima koji su imali više od jednih hlača" (Zlendić, IEF mgtf 3245). U to je vrijeme na Šolti bilo 15 velikih ribara i svi su propadali jer je po riječima istoga kazivača "porezna politika bila takva da što si više ribe ulovio, u većim si gubicima bio" (ibid.). I ovaj je kazivač potvrdio da se oruđe za ribolov kupovalo u Splitu, a jedino su mreže *armavali*¹² sami ribari. U središtu mi je Gornjeg Sela pokazana i kamena ploča na kojoj bi ribari nakon lova prodavali ribu, a takvo su mjesto, čini se, imala i sva ostala šoltanska naselja.

Plovila su za ribolov Šoltani kupovali uglavnom u Milnoj ili Trogiru, a kasnije i u Sutivanu, Sumartinu ili Komiži. *Škver* je postojao i u Rogaču, a njegov je vlasnik zanat naučio u Novom Sadu (Cecić, IEF mgtf 3241).

Kako bi si olakšali lov, mnogi su Šoltani imali ribarske kućice u blizini uvala (npr. Grohoćani u Tatinji), u kojima bi ostajali po tjedan dana u doba intenzivnoga ribolova. Dio je njih morao po nekoliko puta na dan prelaziti udaljenost od sela do uvale (što su ponekad bili i sati pješačenja) kako bi ostalima donio vode, svježe hrane, odnio ulovljenu ribu i sl. Neki su boravak u ovim kućicama kombinirali s radom na obližnjem polju. Npr. Buktenice bi ostajali po tjedan dana živjeti u ribarskoj kućici odakle bi kretali na dnevni rad u obližnje polje gdje su imali masline i vinograd, a noću bi kao *mali* ribari gajetom išli u ribolov, pa su zbog stalnoga rada vrlo malo spavali (Buktenica, IEF mgtf 3242).

¹¹ Drugi je naziv za ovu mrežu *trata*, a i Šoltani ga dosta često rabe.

¹² *Armavanje* je označavalo postupak kojim se obična mreža kupljena u trgovini pripremala za uporabu. To je prije svega značilo njezino krojenje, umetanje užadi svuda uokolo te stavljanje pluta na gornje, a olova na donje uže.

Kako su mreže prije bile pamučne, bile su i dosta skupe, a trajale su tek četiri, pet sezona. Kupovale su se u balama, uglavnom u Splitu i Zadru, a krojili su ih i *armavali* sami ribari. Mnogo je posla tražilo i njihovo održavanje te priprema jer su se prije uporabe morale kao i vrše bojati smrčom, a nakon svakog su se ribolova morale iskrcati, oprati, protresti i prostrijeti na steralima. Velik je posao bilo i njihovo krpanje, za što im je katkad trebalo i po tri dana (Buktenica, IEF mgtf 3242).

Snažan je poticaj ribarstvo doživjelo nakon Drugoga svjetskog rata, kad je država poboljšala socijalni status ribara priznavši im minuli staž i davši im zdravstveno i socijalno osiguranje. Podatke o broju ribara na Šolti imamo iz 1959.: tada ih je u Maslinici bilo 30, u Donjem Selu 14, u Srednjem Selu 2, u Grohotama 49, u Gornjem Selu 30 i u Stomorskoj 12. Krajem je 20. st. šoltansko ribarstvo spalo na samo tri profesionalna ribara malim alatom: dva u Maslinici, a jednoga u Donjem Selu (Blagaić 1990).

VRSTE LOVA

Glavni je izvor prihoda šoltanskih ribara bio lov na malu plavu ribu, koja se lovila na tri osnovna načina: mrežama stajačicama, potegačama i plivaricama. Bijela se pak riba lovila mrežama popunicama, vršama, parangalom, ostima pod svijećom te najjednostavnijim alatom: kanjčenicom (tunjom).

MREŽE

Stajačice

Bilo je raznih stajačica. Najmanje su bile gavunare s okom od 8 do 10 mm, a najveće palandare, koje su imale oko i do 50 mm. Njima se lovilo od ranog proljeća do jeseni, a za rad su zahtijevale najviše četiri čovjeka. Označivač položaja mreže, *senjal*, bila je tikvica, koju su kasnije zamijenile plastične boce. Istu su takvu tikvicu imali i za nošenje pića.

Svim se mrežama stajačicama lovilo tako da se mreža uglavnom preko noći ostavljala u moru, a ujutro bi se nakon dizanja iz nje izvlačila ulovljena riba. Mrežu je mogao spustiti i jedan čovjek, ali su najčešće u lov išla dvojica. Pri spuštanju bi se prvo jedan dio privezao za obalu ili s utegom spustio u more, a zatim bi se veslalo i istodobno u more spuštao ostatak mreže. Na kraju se mreža znala malo zaviti te s utegom spustiti u more. Na isti se način lovilo i *budelama*, prije uporabe plivarica najefikasnijim ribolovnim oruđem. *Budele* su zapravo samo nanizane (dvije do četiri) stajačice za srdele (oko od 16 do 18 mm, visina oko 15 m, dužina oko 100 m), a (osim dobrih i vrlo kvalitetnih ulova) zbog njihove veličine nosile su ih morske struje, pa se tako nekad *budela* spuštena u more kod uvala Rogač znala dizati čak dvije, tri milje dalje. Kako bi se ovo putovanje morem usporilo, na *budelu* su se stavljala mala "sidarca" od stijena (Lorini, 1995; Cević, IEF mgtf 3241; Buktenica, IEF mgtf 3242).

Girarice su mreže s okom od 16 do 18 mm, ali male visine, koje su na Šoltu došle tijekom rata, a bacale su se na mrjestilišta girica (Cecić, IEF mgtf 3241).

Dužina je običnih stajačica (*prostica*) bila oko 100-120 m, a *mali* su ih ribari imali oko pet, šest. Osim njih jedino su im još oruđe bile vrše i osti za lov *na sviću* (Buktenica, IEF mgtf 3242).

Popunice (višestruke stajačice) su u staro vrijeme bile luksuz i njima se lovilo samo ljeti. Nisu imale stalne pošte, no s njima se moralo loviti na kamenitu morskom dnu. Na Šolti su jedino Cecići imali popunice (Cecić, IEF mgtf 3241; Buktenica, IEF mgtf 3242), a još je njihov djed početkom stoljeća lovio s unajmljenim popunicama Hvarana. Dogovor je bio da on održava mrežu i zadrži svu ulovljenu ribu, ali da sve uhvaćene rakove preda vlasniku mreže (Cecić, IEF mgtf 3241).

Potegače

Za lov su mrežama potegačama trebala minimalno tri broda, a družinu je za lov činilo 15 ljudi (ibid.). Lovilo se tako da bi dvije svječarice (tip broda: gajeta) otišle svaka stotinjak metara izvan uvale, tu se pomoću *škandaja* "usidrile"¹³ i upaljenim *svijećama*, nekad i po nekoliko sati, privlačile ribu. Posadu svječarice činila su dva čovjeka: svječar, koji je privlačio ribu i *šijavac*, koji je veslao. Kada se pod svjetlom skupilo dovoljno ribe, svječarica bi se polako počela micati prema uvali u kojoj bi je opasali mrežom s leuta i tada bi slijedio najnaporniji dio posla: mreža bi se vukla prema obali i istodobno bi se zarobljavala sva privučena riba. *Parun*, vlasnik mreže, je s leuta pazio da se oba kraja mreže jednakomjerno vuku kako bi se bez problema mogla izvući na leut. Potegača je bila duga oko 120 m, a visoka oko 25-30 m. Ulovljena se riba dijelila na 36 dijelova. *Parun* je kao vlasnik brodova i mreža dobio 18 dijelova, a kao sudionik ribolova 2 dijela, kao i oba svječara i *šijavca*, a svi ostali (obično osam ribara) po dio.¹⁴ Postojao je i *kanjuš*, običaj u kojem su djeca i siromašniji pomagali pri izvlačenju mreže i za to na dar dobivali malo ribe. Nakana je običaja bila da im se pomogne jer su ribari zapravo mrežu mogli izvući i sami (Cecić, IEF mgtf 3241).

Kako bi se izbjegle svađe oko pošti na početku je svake sezone lova potegačama općina Šolta organizirala *bruškit* na koji su bili pozivani svi ribari s pravom lova na njezinu području (uglavnom su to bili Šoltani te poneki ribari iz Splita i Stobreča). Sudionik je u ovom izvlačenju morao osim mreže potegače imati i tri broda: dvije

¹³ Svječarica se nije sidrila, već se zacrnjeli kamen na užetu spuštao u more kako bi se olakšalo održavanje broda na mjestu (Cecić, IEF mgtf 3241).

¹⁴ *Mali* su ribari drukčije dijelili ulov: vlasniku bi broda pripao jedan dio, vlasniku oruđa također jedan, glavni bi ribar dobio dva dijela, a svi ostali sudionici (*drugovi*) po jedan dio. Nekad bi se uhvatilo malo ribe pa bi jedan dio bilo tek pet riba, a u tom bi slučaju vlasnik uvijek nastojao da *drug* bolje prođe. Od kazivača Ante Buktenice nisam uspio točno saznati na koju se vrstu ribolova ova podjela odnosi, no kako mi on na jednom drugom mjestu govori o njihovom lovu potegačom na sviću, ali s dvije gajete, od kojih je jedna služila kao svječarica, a druga kao nositelj mreže, vjerojatno misli na to, ali obrazac se, gotovo sigurno, primjenjivao i na svim drugim vrstama ribolova koje su prakticirali *mali* ribari (Buktenica, IEF mgtf 3242).

svjećarice i leut. *Bruškit* je vrijedio za cijelu sezonu, a svaki je vlasnik dobio dvije "čelne" pošte: jednu na južnoj, a drugu na sjevernoj strani otoka. Svaku se noć pomicao za jednu poštu niže te su se tako s vremenom na svim poštama izredali svi ribari. Vlasnik bi izgubio pravo lova na pojedinoj pošti ako se na istoj nije pojavio do zalaska sunca, a tada bi na njoj prisutni ribari napravili mali *bruškit* kako bi odredili tko će loviti na trenutno ispražnjenoj pošti. Zanimljivo je da su s vremenom mreže plivarice potisnule potegače, ali kako je *bruškit* još bio na bazi potegače, *veliki* su ribari unatoč lovu s plivaricom ispod krme morali imati potegaču kako bi je u slučaju provjere mogli pokazati (Cecić, IEF mgtf 3241).

Drvo je za svjećarenje prije bila borovina, a koristila se tako da su se njezine grane umetale u šupljine *svičala*, metalnog predmeta u obliku osti. Kasnije su *svičalo* zamijenile svjetiljke od acetilena (za terenskog istraživanja još je jedna bila u uporabi), plinske te, na kraju, električni agregati (ibid.).

U Gornjem je Selu obitelj u koju se priženio Ante Zlendić potegaču kupila oko 1924. godine. Na njoj je radilo 7-8 ljudi, a dizala se na leut, uz koji su u lovu sudjelovale i dvije svjećarice. Ako je bilo ulovljeno puno ribe i mreža se nije mogla podići na leut, riba bi se sa *špurtilom*¹⁵ ubacivala u brod. Dok se za svjetlo prije koristila borovina, otprilike se oko 1934. god. uvode petromaksi sa snagom od 1200 *svijeća*¹⁶. Što je *feral*, svjetiljka, bio jači, privlačio je više ribe, a osim kod potegača upotrebljavao se i s plivaricama (Zlendić, IEF mgtf 3245).

Početak je stoljeća ribolov izgledao kao i u "stara vremena", tj. s lovom se potegačama započinjalo iza prvoga uštapa u travnju, i to tako da se narednih šest mjeseci mjesečno lovilo 20 noći, dok je za 10 noći s jakom mjesečinom lov bio zabranjen. Najveći su ulovi bili u rujnu. Kao jedan od razloga današnjih slabijih ulova Ante Zlendić navodi upravo cjelogodišnji lov na srdele čime se, osobito u listopadu, onemogućuje njihovo razmnožavanje (Zlendić, IEF mgtf 3245).

Plivarice

Plivarice su na Jadranu često kupovane mreže (Cecić, IEF mgtf 3241), a kako su skupe i pripadaju velikom ribolovu, na Šolti su ih imali samo Cecići (Buktenica, IEF mgtf 3242). Znale su biti duge i do 300 m, a visoke do 40 m. Plivaricama se lovilo tako da bi se jato riba na pučini zatvorilo mrežom, koja se kasnije s ulovom izvukla na brod, najčešće leut.

Migavice

Migavice su davale relativno slabe rezultate, a kako su tražile puno radne snage, njima se lovilo kad nije bilo poslova na zemlji (ljeti ili zimi). Na njih bi često dolazili raditi stanovnici mjesta Okrug na Čiovu. Danas trebaju samo dva čovjeka jer se izvlače

¹⁵ *Špurtil* je predmet sastavljen od drvenog štapa i mreže u obliku vreće na jednom kraju. Naziva se i: *sak* ili *janka*.

¹⁶ Ne mogu točno odrediti koliku je snagu svjetlosti za kazivača predstavljala jedna *svijeća*.

pomoću motora (Cecić, IEF mgtf 3241). Bacale su se danju i znale su uhvatiti lignje, girice, bukve... (Zlendić, IEF mgtf 3245). Ova se mreža, nastala u Dubrovačkoj Republici, naziva migavicom jer je skrojena tako da pri povlačenju miže očima, čime plaši ribu, i zbog čega se njome može loviti danju. Lovilo se tako da bi se mrežom polukružno zatvorila uvala, a onda su je ribari, raspoređeni na dva kraja uvale, s ulovljenom ribom izvlačili na obalu (Lorini 1995).

Polandare

S polandarama su se nekad uspješno lovile polande na četiri šoltanske pošte: Nečujam, Rogaç, Šešula i Tatinja. Upotrebljavala se zimi tako da se njome zaokružilo jato riba, a zbog njezine se veličine (dužina oko 300 m, visina od 40-12 m, oko 60 mm) izvlačila na obalu uz pomoć cijeloga sela. Drugi je način bio da se zagrađena riba još stezala pomoću migavice, i tek onda izlovljavala, što je zahtjevalo manje radnika. S njom se često kombinirala izrada vapnenice, jer bi vlasnik ostavio jednog čovjeka da motri na ribu, a ostali bi proizvodili vapno. U svakom je slučaju rad polandarom bio veliki posao i tražio je dosta radnika (Cecić, IEF mgtf 3241; Elezović, IEF mgtf 3244; Lorini 1995).

Strašin

Strašin nije donosio veliku zaradu, no omogućavao je da se uvijek ima svježe ribe. Kako je bio skup, posjedovati ga značilo je imati veliki kapital. Ivan Cecić je izrađivao strašine, a dva je prodao u Donjem Selu za dva velika terena (Cecić, IEF mgtf 3241). Sa strašinom su se hvatali crnci, girice... Upotrebljavao se tako da bi se brod s njime usidrio u sredini uvale i onda pomoću konopa vukao mrežu od dubljega ka plićemu. Mreža se sastoji samo od *sake*, vreće duge oko 11 m, a na brod se prije izvlačila ručnim okretanjem vitla, dok je danas postupak motoriziran. Strašinima se u jednom danu znalo običi mnogo uvala (Buktenica, IEF mgtf 3242; Lorini 1995).

Jaglara (iglara)

To je jedina potegača koja zbog jakog pluta pliva pri površini mora, a namijenjena je ulovu *jaglica* (iglica). Veličina joj je oka 12 mm, dužina joj varira od 100 do 60 m, a visina od 20 do 6 m. Iznimno se poteže na obalu, a uglavnom se lovi na pučini pomoću dva broda. Kad se *jaglice* uoče, brzo se okruže mrežom i izvlače na jedan brod, koji za to vrijeme drugi brod održava veslima (Cecić, IEF mgtf 3241; Lorini 1995).

Ciplarica

Na Šolti je prema kazivaču Antunu Ceciću (IEF mgtf 3241) bila samo jedna *ciplara* i to u Grohotama. Osobitost je ove mreže da na vrhu ima daščice koje plivaju po razini mora i tako sprječavaju ciple da je preskoče i pobjegnu. Ova je mreža vrlo

dugačka, na sjevernom Jadranu i do 2 km, visoka je od 15 do 4 m, a oko joj je od 15 do 36 mm. Upotrebljava se slično kao i prethodne potegače: uočeno se jato riba zaokruži i onda izvlači na brod (Lorini 1995).

Koće

Šoltani su tijekom prve polovice stoljeća kočarili uglavnom u splitskom kanalu, malo i u bračkom, no kako im se lov nije pokazao isplativim, ubrzo je i napušten. I najuspješniji se ribar Grohota Ivan Cević 30-ih godina 20. st. okušao u kočarenju kao suvlasnik parobroda, no zbog ekonomske ga je neisplativosti brzo napustio (IEF mgtf 3241). Ante Buktenica (IEF mgtf 3242) govori o prvoj koč¹⁷ obitelji Prvinića, koji su se udružili s još jednom obitelji i brod pretvorili u koč¹⁷ oko 1936.-1938., od čega su uspjeli nekoliko godina čak i zarađivati. Na Šolti su u prvoj polovici stoljeća bile ukupno tri koč¹⁷, a sve je nakon Drugoga svjetskog rata zaplijenila država, kao i većinu ostaloga ribarskog alata. U drugoj su polovici stoljeća kočarstvo razvili Masliničani, koji su kočarili i po dubokom moru (Cević, IEF mgtf 3241). Kočarilo se tako da se velika mreža, koč¹⁷, duga oko 25 m, a široka oko 8 m, brzo povlačila morem i tako hvatala svu prisutnu ribu (Lorini 1998).

OSTALA ORUĐA

Vrše

Vršama su se lovili rakovi, kojih je nekad bilo veoma mnogo. Izrađivali su ih sami ribari od pruca (kasnije od mreža), često uz pomoć djece. Prosječno se napravila jedna dnevno. Ivan Cević je spuštao do sto vrša, na svakom signalu po pet. Ulovljeni bi se jastozi spremali u jastožaru, veliki drveni sanduk u moru, gdje bi proveli cijelo ljeto i čekali zimu kada su se prodavali trgovcima koji bi ih plasirali sve do Italije i Austrije (Cević, IEF mgtf 3241). Neki su odlazili vrlo daleko u lov vršama na jastoge, npr. Buktenica je u sezoni (srpanj) lovio od Maslinice do Splitskih vrata (Buktenica, IEF mgtf 3242). On je kao *mali* ribar imao 7-8 *zogi* vrša, a jedan su *zog* činile četiri vrše. Meka su bili npr. crnac i bukva... Najveći je neprijatelj vrša bila medvjedica koja bi ih lomila da dođe do ribe. Podaci iz Upitnica (Elezović¹⁸) govore da su se na Šolti vršama lovili crnci, jastozi, cipli, kantare, ušate i sl. riba te da su se one radile od: pruca, mreže ili žice, a međusobno su se razlikovale izgledom, koji je ovisio vrsti ribe koja se njima lovila. Princip je lova vršom jednostavan: u njezino se središte postavi meka, a kad namamljena riba ili rak u nju uđe, više ne može izaći.

¹⁷ Koča je izvorno naziv za polukružnu dvokrilnu vrstu mreže s vrećom u sredini, koju tijekom ribolova vuče jedan ili više brodova. Kasnije je naziv prešao i na posebno za ovu mrežu opremljen brod.

¹⁸ Iako se u upitnici navodi prezime Eložović, na osnovi mogega vlastitoga terenskoga iskustva, poznavanja šoltanskih prezimena te razgovora sa samim Šoltanima, među kojima i kazivačem Dobroslavom Elezovićem, smatram da se radi o prezimenu Elezović, koje je u upitnici pogrešno napisano, i koje stoga navodim u njegovu ispravnom obliku.

Parangali

Parangali su se međusobno razlikovali jedino po vrsti ribe za čiji su lov bili namijenjeni. Riba koja se uglavnom njima hvata su: ugori, zubaci, škarpine, landovina, mački, psi, raže... Postojale su dvije vrste: jednima se lovilo uz obalu (zubatac, ugor, murina...), a drugima na otvorenom moru (raža, mol...). S manjim se parangalima hvatala manja bijela riba, arbuni, fratri... Plivajući su se parangali koristili za iglice. Parangal je plivao jer je cijelom dužinom bio sastavljen naizmjenice od: udica pa pluto, udica pa pluto... što ga je održavalo pri površini. Parangali su se uglavnom kupovali u Splitu, a bili su dugi oko 50 m. U jednom je kompletu parangala za lov bilo oko 200 udica.

Osti

Osti su danas varene, a nekad su ih radili kovači. Starinske su imale 4, 5 ili 6 zuba (po nekim podacima i 3-7). Stare su bile duge oko 4-5 metara, a ako se išlo na veće dubine, onda i do 8 m. Na Šolti se malo lovilo "pod osti", a u lovu su sudjelovala dva ili tri čovjeka od kojih je jedan uvijek bio veslač. Dok bi jedan veslao, drugi bi maslinovim uljem na moru napravio bonacu i onda bi u bistrom moru tražio metu za svoje osti: često škarpinu, jastoga ili hobotnicu. Prema podacima iz Upitnice (Elezović) na Šolti su se koristile različite osti za lov na tunje, iglice i stojeću ribu. Osim noću, znalo se loviti i ujutro pomoću sipca.

Sipac

Sipac se koristio za lov na dubinsku ribu, lignje, sipe ili tunju. Slična mu je kanjčenica ili tunja kojom bi se uvijek ulovilo 1-2 kg ribe za osobne potrebe, a najčešće su to bili arbuni, fratri i slična riba. Oba se oruđa sastoje samo od niti koja na kraju završava udicom, a koja je u sipca zamaskirana u drvenu imitaciju sipe. Kada bi ribar osjetio da je riba zagrizla meku, izvlačio bi je brzo na površinu. Sipcem se moglo čekati i da mu se riba približi, a zatim bi se uhvatila ostima ili *špurtilom*.

Brankarela

Brankarela je kuka kojom se vadila ulovljena riba. Služila je i za lov na hobotnicu, koja se prvo namamila dugim štapom s mamcem, a onda uhvatila brankarelom.

OSTALI NAČINI RIBOLOVA

Prema podacima iz Upitnice (Elezović) lovilo se i rukom, osobito rakove i ciple. Pri ovom bi lovu ribari noću naglo jako zasvijetlili i onda privremeno zaslijepljenu lovinu jednostavno uhvatili rukom. Prema istom su se izvoru ribe hvatale i trovanjem *mličem* ili modrom galicom. Na terenu su mi kazivači potvrdili da i danas postoji nezakoniti lov eksplozivom.

3. EKONOMSKO ANTROPOLOŠKA INTERPRETACIJA

Istraživanje je šoltanskoga ribarstva pokazalo njegovu neospornu pripadnost robnonovčanoj privredi. Na ovom prirodnom resursima siromašnom otoku, na kojemu su se pojedini mještani tijekom istraživanja usporedili s biljkama uzraslim na kamenitu tlu, koje će iskoristiti i najmanju mogućnost da opstanu, stalni je rad bio neminovan i uvjet preživljavanja. U potrazi za poslom odlazilo se i na druge kontinente, pa su neki otočani u šali primijetili da Šolta danas više i nije hrvatska, budući da vlasnici većine zemljišta imaju strane putovnice (Zlendić, IEF mgtf 3245). U svakidašnjoj su borbi za egzistenciju Šoltani prodavali sve što su mogli, pa su tako, primjerice, pili samo bevandu da im što više vina ostane za prodaju. I u ribarstvu su se vodili racionalno ekonomskim zakonitostima, pa su najviše lovili u najisplativijim vremenima (Cecić, IEF mgtf 3241). Najuspješnije je ribarsko mjesto na otoku bila (i jest) Maslinica, a njezini su ribari radnu snagu za svojih šest, sedam mreža u prvoj polovici 20. st. morali čak i unajmljivati, najviše u obližnjem Donjem Selu. I drugi su šoltanski *veliki* ribari koristili najamnike. Ivan Cecić ih je kao Grohoćanin prvo tražio u samim Grohotama i obližnjem Srednjem Selu, a kada ih ni tu ne bi pronašao dovoljno, unajmljivao je mještane Okruga na Čiovu (ibid.). I Ante Buktenica nekoliko je puta radio za Ivana Cecića, a znao je i svojom barkom za određeni postotak od ulova ribe pomagati pri topljenju njegove plivarice (Buktenica, IEF mgtf 3242). Da se na Šolti lovilo za prodaju, potvrđuje mi i Zlendić (IEF mgtf 3245), napominjući da je u sredini sela bila kamena ploča namijenjena prodaji ulova. Blagaić (1990) govori da su najveći potrošači ulova bili sami mještani (ribu bi pojeli svježju ili bi je usolili), a tek bi višak prodavali. Isti autor izvješćuje da je po količini ulova Šolta mnogo zaostajala za drugim dalmatinskim otocima: Bračom, Hvarom i Visom, ali i da se slana riba unosno prodavala trgovcima iz Puglie i Ancone. Svi su mi kazivači potvrdili da se uglavnom ribarilo za prodaju tvornicama u Milnoj, Postirama ili Komizi, istodobno naglašavajući da je do uporabe broskog motora ovo bio najteži ribarski posao, koji je katkad zahtijevao i cijeli dan veslanja (Cecić, IEF mgtf 3241; Zlendić, IEF mgtf 3245). Kao drugi naporan posao Šoltani spominju pješačenje, pa tako kazivač Ante Buktenica (IEF mgtf 3242) govori da je u doba bogatoga ulova njegova sestra svaki dan nekoliko sati pješačila kako bi iz uvale Tatinja odnijela na prodaju ulovljenu ribu, a Ante Zlendić (IEF mgtf 3245) kao težak ribarski napor spominje četiri kilometra pješačenja po kozjem putu od Gornjega Sela do ribarske uvale. I u jednom je i u drugom primjeru ključni razlog napornomu pješačenju u nošenome teretu, a ne toliko u samoj udaljenosti. Ivan Cecić je pak uvođenjem brodske veze Šolta - Split s ribarenjem nastojao završiti tako da je ulovljenu ribu mogao prebaciti novootvorenom brzom linijom (Buktenica, IEF mgtf 3242; Cecić, IEF mgtf 3241). O razvijenoj prodaji ribe govori i sjećanje kazivača Elezovića (IEF mgtf 3244) kako je kao dijete prodavao ribu po drugim selima te da su skuplju ribu mogli kupiti samo župnik, žandar ili učitelj. Šoltani su osim ribe prodavali i proizvedeno vapno, a mjesni su ga brodari plasirali na tržište od Splita do Zadra (Mateljan, IEF mgtf 3243). Zanimljiv je podatak o načinu prodaje skupocjene riba (npr. zubaca), za koju nitko u selu nije imao dovoljno novaca. Priedila bi se

tombola za koju su svi sudionici platili određeni ulog, a skupocjena bi riba pripala njezinomu najsretnijem sudioniku (Buktenica, IEF mgtf 3242). Jedan primjer racionalno ekonomskog razmišljanja možemo vidjeti i u postupcima Ivana Cevića, kojega nisu zanimali kratkotrajni probici, nego je zbog dugoročnije isplativosti lovio samo srdelu. U doba njezine nestašice vršama bi lovio jastoge. Isti ribar ne bi, zbog gospodarske neisplativosti, po pola godine bacio mrežu u more, a dao je napraviti manju plivaricu samo da bi smanjio troškove. O trgovačkim sposobnostima Ivana Cevića kazuje nam i podatak o zamjeni dvaju strađina za dva velika zemljišta, što se kasnije pokazalo iznimno uspješnom transakcijom, te zamjeni desetmetarskog leuta za 7000 m² terena u Nečujmu, danas turističkom naselju, a u to doba još nenaseljenoj uvali (Cević, IEF mgtf 3241).

Najvažnije je sredstvo za očuvanje ribe za kasniju prodaju bila sol, koja se zbog državnoga monopola kupovala po za ribare povoljnijim cijenama. Kako bi još jeftinije prošli, pojedinci su sami sakupljali sol izbačenu iz mora, čime su znali nakupili i po 150 kg, te su često dio i prodavali. I kasnije su, nakon osnivanja tvornica, dio neprodane ribe solili, a ako je bilo više ribe, u tome bi pomagala i cijela seoska zajednica (Buktenica, IEF mgtf 3242).

Najteže je razdoblje za ribare bilo nakon Drugoga svjetskog rata, i zbog porezne politike koja je za veće ulove donosila veće gubitke i zbog državnog oduzimanja brojnih ribarskih sredstava (Zlendić, IEF mgtf 3245).

Seoska se zajednica reflektirana kroz ribare nije pokazala homogenom jer su, kako smo vidjeli, ribari bili podijeljeni u tri skupine: prvu su činili tzv. *veliki* ribari s vlastitim sredstvima za proizvodnju koji su pri ulovu koristili i najamnike, u drugoj su skupini bili tzv. *mali* ribari koji su lovili sami s vlastitim ribolovnim sredstvima, a treća su i najbrojnija grupa bili ribari bez vlastitih oruđa, koji su radili kao najamnici za *velike* ribare. Kako su ljudi bili siromašni i "premija je bila ući u družinu", nekad se znalo uzeti i čovjeka viška da bi mu se pomoglo (Cević, IEF mgtf 3241). Ovo je uz *kanjuš* i spomenutu pomoć pri soljenju velike količine ribe te zajedničkog izvlačenja polandare jedini ostatak generaliziranog reciprociteta¹⁹ zabilježen na Šolti. Šoltanski su "ribari" dakle najvećim dijelom bili poljoprivrednici, tek onda ribari, a po potrebi su, za nestašice ribe, postajali i radnici u proizvodnji vapna (ibid.). Heterogenost vidimo i u ribarskim sukobima izazvanim ograničenim resursima. Tako mi je kazivač Zlendić (IEF mgtf 3245) ispričao da se najopasniji sukob koji je vidio dogodio kada su u jednoj šoltanskoj uvali istodobno željeli loviti Šoltani i Bračani. Kako je u ovoj bitci kao oruđe upotrijebljeno i kamenje, sudionici su teže ozlijeđeni. I kazivač mi je Buktenica (IEF mgtf 3242) govorio o ribarskim sukobima, koji su, kako kaže, najbrojniji bili za najintenzivnijega lova, kada se u ribama bogatim uvalama znalo skupiti mnogo ribarskih ekipa. Ujesen bi se tako za mriještenja srdele u Tatinji okupilo i stotinjak ribara, što sa Šolte, što s Visa i Brača (ibid.).

¹⁹ Plattner (1994:212) generalizirani reciprocitet definira kao odnos u kojem se razmjena prakticira na dugo vrijeme, podržavanje je veze važnije od gospodarskih probitaka, a norma je odnosa altruizam.

Nekonzervativnost se i otvorenost hrvatskih ribara prema novim sredstvima za proizvodnju pokazala i na Šolti (usporedi: Šantek 2000). Mnogi su mi kazivači (Zlendić, IEF mgtf 3245; Cević, IEF mgtf 3241) potvrdili da se oruđe kupovalo u ribarskim trgovinama, a najviše u Splitu. Ribari su sami jedino *armavali* mreže. Da je ribarstvo već od početka stoljeća bilo dinamična gospodarska grana koja se stalno nastojala unaprijediti, vidjeli smo i u povijesnom dijelu članka koji govori o pokušajima povećanja ulova osnivanjem ribarskih zadruga s, u to doba, najsuvremenijim ribarskim spravama.

Dječaci su, što zbog nužde, što zbog stjecanja vještine, vrlo mladi počeli učiti ribarski zanat, pa su tako već od šeste godine odlazili u lov s odraslima i pomagali im (Buktenica, IEF mgtf 3242). Dnevnicu su u ribarenju ili u proizvodnji vapna počeli zarađivati već od trinaeste godine, a na rad su u najvećem broju slučajeva odlazili bosi i gladni (Mateljan, IEF mgtf 3243). Buktenica (IEF mgtf 3245) govori da je čak polovica ribara u lov odlazila bosa. Ribarski se život općenito smatrao teškim zbog noćnoga rada, a inače je, izuzmemo li veslanje, ribarstvo bilo fizički lakše od zemljoradnje. Najgore je svakako bilo najamnim ribarima, koji su morali danju raditi na zemlji, a noću odlaziti u ribolov (Buktenica, IEF mgtf 3242; Zlendić, IEF mgtf 3245; Cević, IEF mgtf 3241). Glavna su ribarska hrana bili riba i zelje, a meso se u prosječnoj obitelji jelo samo jedanput tjedno. Svi su ribari rijetko poštivali blagdane, vjerujući da će im Bog oprostiti jer će ga štovati za ribarenje nepovoljnijeg vremena. Sve su brodove blagoslovili svećenici, a za dopunsku je zaštitu većina na provi nosila grančicu blagoslovljenu na Cvjetnicu ili potkovu te kao posebnu zaštitu od uroka ili utjecaja zloga oka: *lumenkrist*²⁰ od voska ili Gospinu sliku. Iako nerado priznaju, i šoltanski su se ribali pokazali podložni različitim vjerovanjima. Primjerice, vjerovali su da sigurnu nesreću u ribolovu donosi spominjanje zeca i miša ili susretanje crne mačke, a kao naročita su opasnost smatrane žene s vještičjim sposobnostima. Vjerovali su i u *macića*: neobjašnjivo biće s dva svjetleća oka, koje su pokušali umilostiviti bacanjem malo ribe. Ivan Cević u takve stvari nije vjerovao, ali bi od ribolova odustao ako bi nastala kakva svađa oko *bruškita* (Cević, IEF mgtf 3241).

Danas je ribarstvo na Šolti oskudno i jedino još u Maslinici ima profesionalnih ribara. Ostali mještani katkad odu u ribolov, a ako ih se u uvali nađe više, naprave mali *bruškit* kojim određuju tko ima prednost (ovo je izgleda rasprostranjena pojava na Šolti jer mi je postupak za Grohote potvrdio Buktenica (IEF mgtf 3242), a za Gornje Selo Zlendić (IEF mgtf 3245), a korijen mu je čini se u negdašnjem običaju da se tako odredi tko će loviti na trenutno ispražnjenoj pošti).

Po podacima su iz Upitnice izrazito muški poslovi bili: obrađivanje zemlje, sječa drva, klanje stoke i pečenje na ražnju, a isključivo ženski: pređenje, šivanje, tkanje, kuhanje, pečenje kruha, spremanje kuće, hranjenje stoke, sirenje, mužnja ovaca i koza te vrtlarstvo. Muškarci i žene zajedno beru masline i grožđe. Kao što je moguće primijetiti iz istraživanja, ribarstvo je bilo isključivo muško zanimanje.

²⁰ *Lumenkrist* označava komadić uskrсне svijeće za koji dio kršćana smatra da posjeduje apotropijske moći.

4. ZAKLJUČAK

Kao ishod ovog istraživanja može se zaključiti da je šoltansko ribarstvo prve polovice 20. st. bilo dinamična gospodarska cjelina, a ribari poduzetna društvena skupina otvorena novim tehnološkim dostignućima koja su im omogućavala poboljšanje ulova ili lakše plasiranje ribe na tržište. Kako su naglasili i kazivači, ribarstvo je bilo tržišno orijentirano, a jedino Blagaić (1990) daje drukčiju informaciju govoreći da su u prvome redu lovili za vlastite potrebe, a tek onda za prodaju. Ova mi se obavijest čini pomalo kontradiktornom s njegovom izjavom o uspješnoj prodaji svježe ili slane ribe talijanskim i drugim trgovcima, što potvrđuju i drugi povijesni podaci. Problem je i u tome što on ne daje podatak o postotku prodane ribe jer prema Wolfu (1955:461) svaka prodaja koja obuhvaća više od 50% vlastitoga lova ili uroda pripada proizvodnji za tržište. Vjerujem da je na Šolti uvijek prodano najmanje pola ulovljene količine, pa sam, bez obzira na mišljenje Ive Blagaića, sklon zaključku da šoltansko ribarstvo pripada proizvodnji za tržište, odnosno tržišnom gospodarstvu.

Ribari su se, kao i šoltanska sredina, pokazali heterogenom zajednicom, a, ponovimo još jednom, tri su osnovne ribarske skupine bili: 1. *veliki* ribari, koji su osim vlastitih oruđa koristili i usluge najamnika, 2. *mali* ribari, koji su posjedovali vlastita oruđa i lovili sami te 3. ribari koji su u ribolovu sudjelovali samo kao najamnici. Iako su se u istraživanju granice između ovih skupina katkad pokazale fluidnima (posebno između prvih dviju), ovakva je podjela ipak opravdana i reflektira stvarnu društvenogospodarsku razliku sudionika. Heterogenost se ribarske zajednice može očitati i u sukobima oko resursa. No, kako na Šolti nije riječ o tako velikoj društvenoj skupini, generaliziranim su reciprocitetom nađeni i ostaci homogenosti i to prije svega u *kanjušu*, ali i u pojedinim djelatnostima (npr. zajedničko soljenje ribe i izvlačenje polandare ili preferiranje sumještana pri zapošljavanju).

Ribarstvo se prve polovice 20. stoljeća tako pokazalo dinamičnom gospodarskom djelatnošću, a šoltanski ribari otvorenom i u pogledu oruđa nekonzervativnom društvenom skupinom.

LITERATURA I IZVORI

ANDREIS, Mladen (1990): Stanovništvo otoka Šolte. U: ur. Miro A. Mihovilović, *Otok Šolta*, Vlastita naklada, Zagreb, str. 123-131.

BLAGAIĆ, Ivo (1990): Ribarstvo otoka Šolte. U: ur. Miro A. Mihovilović, *Otok Šolta*, Vlastita naklada, Zagreb, str. 166-169.

BOLLAR WAGNER, Melinda (1999): The Study of Religion in American Society. U: ur. Stephen D. Glazier, *Anthropology of Religion*, Praeger, Westport, str. 85-101.

BUKTENICA, Ante (1998): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3242.

- BUKTENICA, Ante** (1998b): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3245.
- CECIĆ, Antun** (1998): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3241.
- ELEZOVIĆ, Dobroslav** (1998): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3244.
- ELEZOVIĆ, Milan**: zapis Krešimira Bezića u upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije pod rednim brojem 2.
- KOTTAK, Conrad Phillip** (1991): *Cultural Anthropology*. McGraw-Hill, New York.
- LORINI, Petar** (1995 [1903]): *Ribanje i ribarske sprave*. Dom i svijet, Zagreb.
- MATELJAN, Nikola** (1998): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3243.
- MIHOVILOVIĆ, Miro A. ur.** (1990): *Otok Šolta*. Vlastita naklada, Zagreb.
- MURAJ, Aleksandra** (1989): *Živim znači stanujem*. Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb.
- PLATTNER, Stuart ur.** (1994): *Economic Anthropology*. Stanford University Press, Stanford.
- SUPEK, Olga** (1979): Nacrtno istraživanje jednog prigorskog sela. *Narodna umjetnost* 16, str. 57-80.
- ŠANTEK, Goran Pavel** (2000): Ekonomsko-antropološki pristup u izučavanju creskoga ribarstva. *Narodna umjetnost*, 37/2, str. 133-150.
- ZLENDIĆ, Ante** (1998): terenski zapis kazivanja, IEF mgtf 3245.
- ZORIĆ, Snježana** (1991): *Obred i običaj*, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb.
- ŽUPANOVIĆ, Šime** (1995): *Hrvati i more: ribarstvo*. AGM, Zagreb.
- WOLF, Eric** (1955): Types of Latin American Peasantry. *American Anthropologist* 57, str. 452-471.

THE FISHERMEN FROM ŠOLTA.
ETHNOLOGICAL VIEW ON FISHING
FROM THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

The author analyzes the historical and ethnographic materials on the fishing on the island of Šolta during the first half of the twentieth century and discovers its undoubtable belonging to the market economy. The fishermen from Šolta are a heterogeneous social group in which, apparently due to the small number of them and with the help of the generalizing reciprocity, some traces of homogeneity have been found as well. The fishing is shown to be a dynamic economic activity, and the fishermen, for their material means of production, members of a non-conservative social group.

Keywords: economic anthropology; fishing; Šolta